Олександр Лукашин

•

З КОЛОДЯЗЯ — В ОКЕАН

Восени 1980 року чотирнадцять перших випускників факультету атомної промисловості Одеського політехнічного інституту прибули на Чорнобильську атомну станцію. Серед них був і я. Одинадцять із нас потрапили до турбінного цеху № 2. Усе моє наступне життя зв'язане з турбінним цехом, який зараз очолюю. А тоді, п'ятнадцять років тому, для нас, учорашніх студентів усе тільки починалося. Станція ж розбудовувалася.

1980-й — це рік пуску третього блока, 1984-й — четвертого. Повним ходом ішло будівництво п'ятого та шостого. Високі темпи будівництва, введення в дію нових потужностей вимагали кадрів. Кар'єра для молодих була стрімкою. Це негативно відбивалося на рівні підготовки.

І через десяток років після трагічного квітня 1986-го року не перестає мучити питання, чи є в тому, що сталося, вина персоналу. Питання це має певний підтекст. Адже навіть якщо визнати, що хтось чогось не зробив, аби відвернути аварію, треба ще визначити, чи міг отой хтось зробити те, що повинен був зробити. Чи знав він, що треба робити?

Вважаю негативним моментом процесу швидкого просування фахівців по службових сходинках угору те, що не завжди вони набували при цьому необхідних знань. Погано, що на високому, може, навіть урядовому рівні мало дбали про навчання кадрів. Для станцій із реакторами типу РБМК будувався учбовий центр на Смоленській АЕС. На всіх один. Явно недостатньо. Такі центри повинні бути на кожній станції. Прикро, що й сьогодні ми ще у цьому відношенні недалеко просунулися вперед. У нас є свій учбово-тренувальний пункт, який готує операторів блочних щитів. Тоді ж і цього не було. Отож за пультами знаходився оперативний персонал, який мало брав участі в пускових операціях. Це великий мінус. Якби ж на станції був власний тренажер, пропущений через нього персонал був би більш підготовленим до того, що сталося 26 квітня 1986-го.

Я на той час склав екзамени на начальника зміни турбінного цеху і почав стажуватися у цій ролі. Зміною у п'ятницю для нас закінчився робочий тиждень. У суботу вранці кращі виробничники мали їхати на екскурсію до Києва. Та біля міськради, де намічено було збір, нас, замість автобуса, чекало повідомлення про відміну поїздки. Було сказано, що на станції сталася серйозна аварія. Про наші подальші дії ми мали довідатися з повідомлення, яке планувалося передати по радіо. На тому й розійшлися.

Додзвонитися до станції було складно. Телефони мовчали. Коли ж вдавалося пробитися на зв'язок, відповідь була одна: чекайте подальших вказівок. Люди виходили на вулиці, збиралися купками і обговорювали події, про які, по суті, нічого не знали. Тобто не обговорювали, а робили різні припущення. Насправді ж у перші години після аварії ішла боротьба за виживання четвертого блока. Ряд працівників з великими дозами опромінення уже потрапили до місцевої лікарні. Частину персоналу на станцію все-таки викликали. Спершу було вирішено, що ліквідовувати наслідки того, що сталося, буде оперативний персонал, для чого сформували спеціальну зміну.

Ремонтний персонал був відпущений по домівках і згодом евакуйований із Прип'яті. А в самому місті 26 квітня обстановка ще не викликала особливих занепокоєнь. Може, значною мірою тому, що ми дуже мало знали, черпаючи інформацію від товаришів, які прибули зі станції. Офіційно ж багато чого замовчувалося.

Моя квартира була на шістнадцятому поверсі. Четвертий блок чудово проглядався з балкона. Було чітко видно, особливо увечері, великий стовп вогню і диму, що підіймався над четвертим блоком. Складалося враження, що всередині реактора знаходиться потужний прожектор, промінь якого спрямований у небо. А це були викиди радіоактивних речовин. Ситуація в місті почала різко погіршуватися.

27 квітня було прийнято урядове рішення про евакуацію. Як стало нам відомо із компетентих джерел, опівдні цього дня радіаційний фон складав у місті 300—500 мілірентгенів на годину.

Оголошення про те, що о 14-й до під'їздів будинків підійдуть автобуси, щоб забрати людей для евакуації, хоч і хвилювало, але не сприймалося, як початок необоротного процесу. Думалося, що покидати місто доведеться не більше, як на тиждень. Звичайно, через відсутність інформації щодо масштабів того, що сталося.

Якось навіть підсвідомо не хотілося вірити, що назавжди доведеться розстатися із таким чудовим містом. Прип'ять вважалася кращим із міст, що виросли тоді в Радянському Союзі навколо станцій типу РБМК. Багато хто хотів туди потрапити на постійне проживання. Багато хто й потрапив, не знаючи-не відаючи, що ненадовго...

27 квітня моя дружина Людмила із дітьми — сином Сергійком та дочкою Надійкою евакуювалися. Я не знав навіть, куди саме. До речі, дружина працювала в тепличному господарстві станції. У травні збиралися попробувати вперше одержаної вітамінної продукції. Не випало...

Того ж дня о 16.00 на чолі зміни в кількості дванадцяти чоловік я вже був на станції. Було прийняте рішення про те, щоб залишити мінімальну кількість оперативного персоналу для підтримання режиму безпеки на блоках, які були заглушені. Наше завдання полягало в своєрідному патрулюванні — обходах робочих місць, стеженні за обладнанням у машзалі, контролі за станом бакового господарства, обслуговуванні апаратних насосів та блочних щитів. Відповідали ми і за дизельні установки. А загальна обстановка у перші дні погіршувалася. Продовжувалися потужні викиди в атмосферу радіоактивних газів, диму, пилу.

У цей час почалося вертолітне «бомбардування» реактора мішками з піском і свинцем. Так пробували загасити пожежу. Водночас з'явилося побоювання, що палаюча маса може пропалити басейни витримки води. У зв'язку з цим вирішили опорожнити їх. На першому поверсі, як виявилося, басейни були порожні. Я був якраз на зміні, коли звільняли від води басейн другого поверху.

Група з двох чоловік на чолі з начальником зміни станції Борисом Барановим (з ним пішов старший інженер управління блоком номер 4 Валерій Безпалов), в гідрокостюмах, які дали військові, мали провести цю операцію. У принципі вона була не дуже складна. Треба було просто відкрити засувки. У нормальних умовах важко щось простіше знайти. Але ситуація ж була екстремальною. Навіть пройти до вказаної арматури треба було якомога безпечнішим шляхом. Отож почали з того, що розробили маршрут, щоб якомога менше отримати дозового навантаження ще в дорозі. А приміщення обидва виконавці операції знали добре. Знали вони і місце розташування вказаних засувок. Не

знали тільки, в якому вони стані. Раптом їх заклинило, раптом вони заіржавіли. Побоювання, на щастя, виявилися безпідставними. Обслуговування засувок було на висоті, вони були як слід змащені і подалися швидко. Воду скинули. Небезпека її закипання і можливого вибуху була відвернена. А Борис Олександрович та Валерій Олексійович під час свого небезпечного рейду одержали невеликі дози опромінення і пристойне матеріальне заохочення.

Тоді ж було прийняте рішення подати в зону реактора рідкий азот, з допомогою якого припинити горіння графіту. Саме через, його горіння в атмосферу йшли великі викиди радіоактивних відходів, які дуже забруднювали навколишню територію.

Я був саме на зміні, коли довелося складати схему подачі рідкого азоту через компресорні установки та машзал. Складали її з урахуванням рівнів радіації в цих місцях. Завдання було виконане. Рідкий азот був поданий в зону реактора № 4 6 травня. Горіння припинилося. Відразу ж поліпшилася радіаційна обстановка. Стало можливим починати роботи з дезактивації місцевості біля станції. На той час у ліквідацію наслідків аварії включився весь Радянський Союз. На станції з'явилися війська.

На промисловому майданчику ЧАЕС було розкидано дуже багато радіоактивного графіту з пошкодженого реактора. Щоб зменшити дози опромінення тих, хто ліквідовував наслідки аварії, треба було прибрати цей графіт. На жаль, не готові ми були до цієї роботи. Не тільки колектив станції, а й країна в цілому. Починали її практично голими руками. Не можна ж всерйоз називати технікою звичайнісінькі лопати-грабарки, а надійним захистом від радіоактивного пилу прості респіратори. Але було саме так. Солдати в «пелюстках» згрібали графіт, вантажили в контейнери, які потім відвозилися до місця поховання.

Потім з'явилося повідомлення, що дезактиваційникам допоможуть радіокеровані установки. Скоро довелося й побачити їх. Схожі на танки, але менші. Спереду — ніж, яким чистили територію. Спостерігали ми роботу такого маніпулятора з вікна хвилин десять. А тоді дивимося — відчиняється люк і виходить із «радіокерованої» машини солдат. Мабуть, це був виняток, мабуть, значну частину дезактиваційних робіт усе-таки вдалося провести з допомогою техніки, яка захищала людей. Але основна робота була виконана все-таки саме людьми.

Після першої зміни, на яку мені випало заступили, як говорив уже вище, о 16-й годині 27 квітня, ми після півночі поїхали по домівках. Не дуже весело було ночувати в квартирі, що відразу стала порожньою. Але така ніч була тільки одна. Після наступної нас відвезли уже в табір «Казковий». Кожна зайва година у Прип'яті — то було зайве опромінення. Радіаційний фон у місті був настільки високим, що безпосередньо загрожував здоров'ю.

Спочатку від «Казкового» їздили до станції військовою бронетехнікою. Таким чином, як кажуть, убивали двох зайців. По-перше, долали бездоріжжя, оскільки добиратися доводилося прямо по полях. На об'їзній дорозі був надто високий рівень радіації. Ну, а по-друге, броня захищала від тієї ж радіації, якої і на безпечніших маршрутах вистачало. Через якийсь місяць проклали дорогу. Тоді ж почали їздити на роботу в автобусах, що з усіх боків були захищені від випромінювання свинцевими листами.

Спершу працювали, як і до аварії, — за восьмигодинним графіком. Потім перейшли на вахтовий метод. Протягом п'ятнадцяти днів мали дванадцятигодинні зміни, а потім відпочивали п'ятнадцять днів.

Незважаючи на всі труднощі, небезпеку, деякі організаційні погрішності, що неминуче виникають при терміновому переміщенні такої

маси людей, майже не було випадків, коли хтось би без погодження із керівництвом залишив роботу. Принаймні за колектив турбінного цеху можу поручитися. Кому було запропоновано лишитися для ліквідації наслідків аварії, сприйняли це як належне.

Щодо ремонтного персоналу, то прийняте на самому початку рішення про його виведення із зони залишилося в силі. Ці люди виїздили, щоб повернутися за першим же викликом. Такі виклики почали надсилати уже в серпні. Усі, хто їх одержував, негайно приїздили. Почалася робота з відновлення експлуатації першого та другого блоків — дезактивація обладнання, ремонт його і введення до ладу діючого.

Що ж, крім деякої непідготовленості персоналу, стало ще причиною аварії? Насамперед, не зовсім досконалий проект. Вельми зашкодив також пануючий на ЧАЕС (як, мабуть, і на інших атомних станціях) дух теплових станцій. Як і скрізь, було соціалістичне змагання. Як і скрізь, на першому місці був його величність вал. Головне — виробити якомога більше енергії, а безпека — потім. І тільки після того, як, образно кажучи, гримнув грім, ми почали хреститися. Дійшло, нарешті, що атомна станція — це специфічна станція. Тут повинна панувати безпека. Сьогодні усі зусилля на це й спрямовані.

У цьому плані не тільки не гріх, але просто необхідно вивчати і зарубіжний досвід. 1992 року мені випало побувати на японській атомній станції Хамооко. За потужністю вона приблизно так ж, як і Чорнобильська. Два блоки по 750 мегават, один — мільйонник, а четвертий — мільйон тридцять мегават. Функціонують нормально.

Японія — країна, яка перенесла жах атомних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі. Проти всього, що зв'язане з атомом, там громадськість настроєна вельми рішуче. Що протиставити цьому у принципі справедливому побоюванню людей? Гласність і тільки гласність. Так вважають японські фахівці. Про свою роботу ядерники там інформують громадськість широко і всебічно. На станції є спеціальний інформаційний центр. Ми про таке до 1986 року навіть мріяти не могли.

Під час однієї із зустрічей з керівництвом згаданої японської станції довелося почути від заступника директора з питань ремонту цікаву і повчальну притчу про жабу, яка жила в колодязі. Схована від світла і простору ,вона вважала, що її помешкання — то і є світ. А потім її кинули в океан. Тільки після цього жаба збагнула, що її колодязь — то мікроскопічно мала частка всього сущого. Побажання цього японця було доброзичливим, але й критичним водночас. Не можна обмежувати себе штучно. Це не просто неправильно, це й небезпечно. Власне, до цієї істини наш народ давно дійшов без допомоги іноземців. Хіба ж не наша приказка: «Не тільки світу, що у вікні»? А ось керувалися ми нами ж віднайденою мудрістю далеко не завжди. Слава Богу, дечому вже навчилися. Хоча краще було б, звичайно, вчитися не на власних, а на чужих помилках.

Щодо помилок, то вони трапляються часом навіть через особливості людської психології. Те, що підходить японцям чи якимсь іншим іноземцям, може не спрацювати у нас. Це обов'язково слід враховувати. Було у перші дні після аварії прагнення наших медиків і психологів спробувати зняти з персоналу, що був задіяний на роботах з ліквідації наслідків аварії, напругу дозованим вживанням алкоголю. І що ж вийшло? Люди, які не п'ють, від спирту просто відмовлялися. Але одержували його на той чи інший колектив. І тоді «зайвий» алкоголь охоче брали чарколюби. Довелося відмовитися від боротьби з одним злом в ім'я того, щоб не сталося зло ще більше. П'яному чи тому, кого мучить похмілля, в екстремальній ситуації робити нічого. Від таких тільки шкода...

Та не такі прикрі випадки визначали обличчя нашого колективу. Найдосвідченіші люди, жертвуючи своїм здоров'ям, без особливих умовлянь, без ніяких наказів залишалися для роботи поблизу зруйнованого реактора. Вони розуміли, що інші можуть також зробити цю роботу, але не так швидко, не так надійно. В результаті постраждають і самі ліквідатори більше, і ті, хто прийде на станцію після них.

І ввести до ладу діючих зупинені блоки могли тільки найкращі фахівці, коли брати до уваги, що строки повинні були витримуватися реальні, але якомога стисліші. І знову люди йшли на передній край. Навіть годі, коли той чи інший висококласний спеціаліст змушений був залишати роботу за станом здоров'я, він вважав справою честі передати свій досвід наступникові. Це нам дуже допомагало і допомагає в подоланні наслідків катастрофи. Мені особливо приємно відзначити ці чудові риси взаємовиручки, уболівання за справу серед працівників турбінного цеху. Не спокусили переважну більшість нашого персоналу ні перспектива працювати на інших станціях, де, певна річ, радіаційна обстановка (особливо в перші післяаврійні роки) була набагато сприятливішою, ні київські квартири. Порядку вісімдесяти відсотків персоналу цеху залишилося на ЧАЕС після аварії.

П І С Л Я М О В А

Начальник турбінного цеху Олександр Олександрович Лукашин бачить проблему Чорнобильської атомної через проблеми, які стоять перед нашим суспільством у ці-лому. Він впевнений, що багато (якщо не більшість) наших бід кореняться у невмінні керівників середньої ланки працювати в нових умовах. Таке розуміння є і в керівництва ЧАЕС. Саме це привело Олександра Олександровича (як і десяток його колег) до Міжрегональної академії управлінського персоналу в Києві, яка дає основи знань в галузі управління виробництвом. Там вчаться люди з усієї України. Викладацький склад в основному з Київського державного університету. Порядку трьох десятків дисциплін опановують управлінці.

Може, комусь це видасться незвичним. Як же — керівники солідних виробничих підрозділів чи й цілих підприємств сіли за лави у студентських аудиторіях. Але саме розуміння того, що за великим рахунком усі ми все своє життя — учні, що вчитися ніколи не пізно, вселяє оптимізм. Пролетять два роки сесій, домашніх підготовок — і з'являться серед керівників магістри та бакалаври. Не зовсім звичні назви для нас, але нічого — звикнемо. Аби була користь для справи, для виробництва, а в кінцевому підсумку — для людей.

Чорнобильська атомна не тільки беззастережно визнала нову навчальну структуру, що з'явилася в Києві, але виводить своїх фахівців у світ — постійно і все в більшому обсязі. Начальники змін — станції, цехів, інструктори, інженери постійно вчаться в різних країнах. Тільки останнім часом проходили стажування за рубежем Олександр Єльчищев, Віктор Гуля, Сергій Чуба, Валерій Грибун. Яким би не був милим власний колодязь, якою б солодкою не була в ньому вода, без виходу в океан не можна пізнати світ і знайти своє гідне місце в ньому.